

УДК 634.0.5

Р. Г. Дубас,
к. е. н., доцент, декан обліково-економічного факультету,
Державна академія житлово-комунального господарства

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ЛІСОРЕСУРСНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто напрями здійснення трансформаційних перетворень в лісовому комплексі України за рахунок змін у законодавчому, організаційному, економічному та технічному аспектах.

In the article directions of realization of transformation transformations are considered to the forest complex of Ukraine due to changes in legislative, organizational, economic and technical aspects.

Ключові слова: лісові ресурси, лісокористування, трансформаційні перетворення, сертифікація.

Key words: wood resources, wood use, transformation transformations, certification.

ВСТУП

Народногосподарське значення лісових ресурсів країни значно зросло після проголошення незалежності України та становлення елементів ринкової моделі господарювання. Це, насамперед, гостро позначилось на основному ресурсі лісу — деревині. Як показала практика, трансформаційних перетворень в Україні, зокрема, в лісовій галузі, в перші роки її незалежності не відбулося. Навпаки, продовжувався трансформаційний спад в економіці через формальне існування ринку без створення відповідної ринкової інфраструктури, сформованих класу підприємців і приватної власності.

На сьогоднішній день існують окремі моделі подальших трансформаційних перетворень в економіці України, зокрема заслуговує на увагу модель державного управління, обґрунтова-

на А. Абалкіним і іншими економістами, та модель інноваційно-економічного зростання, запропонована А. Гальчинським, В. Гейцем, В. Семиноженком. Зміст цих моделей стосувався проведення в Україні градуалістських поміркованих, поступових ринкових реформ [1; 2]. Невивченим залишаються методологія і практика здійснення трансформаційних перетворень в лісовому господарстві України.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Головною метою дослідження є вивчення напрямів здійснення трансформаційних перетворень в лісовому комплексі України за рахунок змін у законодавчому аспекті, зокрема: щодо фінансування заготівлі деревної продукції від рубок проміжного користування за рахунок коштів державного бюджету та вве-

дення тимчасової обов'язкової сертифікації лісової продукції; в організаційному — щодо заборони лісгосподарським підприємствам демпінгування цін на експортну деревну продукцію та обов'язкове планування лісопромислових та лісовідтворювальних робіт з урахуванням необхідності переваги останніх; в економічному — щодо реального поділу суб'єктів господарювання, що вирощують лісові насадження, і, власне, лісозаготівельних підприємств та щодо оптимально спланованої маркетингової стратегії.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Попит на деревину в Україні у складі Союзу задовольнявся лише на третину за рахунок власних обсягів лісозаготівель, решта деревної продукції, а це близько 22 млн м³, гарантовано поставлялась переважно з Російської Федерації. На теперішній час в Україні через кризові явища, інші негаразди, здебільшого економічного характеру, імпорт деревної сировини за світовими цінами значно знизився, проте чистий експорт зовнішньої торгівлі деревиною і продукцією з України, починаючи з 2000 р., має позитивне значення [3; 4].

Структура українського експорту суттєво відрізняється від середньоєвропейської [4]. Так, значно більшою є частка пиляного лісу (36,1% проти 13,5% відповідно), особливо круглого лісу (36,7% проти 5,2%). Частка експорту деревної продукції складає 14,7% проти 9,1%. Проте частка експортованого Україною паперу набагато менша від середньоєвропейського обсягу — 11% проти 60,3%. Виражений у фізичних одиницях український експорт деревної лісопродукції за всіма позиціями, окрім дров (яких експортується близько 2% від загальноєвропейського експорту), не перевищує 1% від загального рівня по Європі. Близько 1% становить експорт круглого лісу, 0,64% припадає на пиляний ліс, за рештою видів деревної лісопродукції український експорт не перевищує 0,25%. При цьому експорт круглого дубового лісу за рік зростає в середньому на 54%, пиляних матеріалів з дуба — на 51%. Високі темпи зростання експорту дубової деревини в Європейські країни призвели до чисельних порушень при проведенні санітарно-вибіркових, прохідних і головних рубок у лісах всіх зон України.

Ціни за одиницю деревної продукції українського експорту поступаються середньоєвропейським (окрім вартості круглого лісу, яка майже дорівнює останнім). Оскільки значну частку експортованого круглого лісу становить

досить дорога дубова деревина, середня вартість експортованого круглого лісу не видається надто високою. Це може свідчити або про недостатню якість продукції, що експортується, або про недостатній досвід експортерів, або про свідомий демпінг деревної продукції з метою підвищення конкурентоспроможності.

В Україні продовжується курс на поглиблення ринкових реформ в економіці. В лісовій сфері суттєві зміни пов'язують із завершенням земельної реформи, формуванням нового та вдосконаленням діючого інституціонального середовища господарювання. Досвід реформування економічних відносин у лісовому господарстві України за всі роки побудови незалежності показав, що чинна система державного управління лісами гальмує розвиток ринкових відносин у лісівництві [5; 6]. Органи управління регіонального рівня не проявляють належної зацікавленості в організації та здійсненні перетворень щодо користування деревними ресурсами, які мають матеріальне визначення та виміри [3].

Що стосується лісівничої сфери, то найбільшої шкоди раціональному використанню деревних ресурсів було завдано саме лібералізацією цін, яка проводилася в умовах обмеженого втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання і різкого зменшення бюджетного фінансування лісгосподарської галузі. В результаті цього відбулося зростання цін на деревні ресурси лісу, а жорстка грошово-кредитна політика держави призвела до кризи платежів, накопичення обсягів нереалізованої деревини, заключення бартерських угод, псування заготовлених деревних сортиментів.

Якщо у 1990 р. було заготовлено в Україні 12642 тис. щільних м³ товарної (ліквідної) деревини від всіх видів рубок, в тому числі 45,5% деревини від головного користування, то в 1995 р. обсяг всіх рубок склав 9721 тис. м³, або зменшився на 23,1%, а в 1997р. — на 29,6% у порівнянні з 1990 роком.

Характерне також збільшення питомої ваги неліквідної частки в загальному обсязі деревини від рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, та інших рубок з 11% у 1990р. до 14 і 16% відповідно у 1995 і 1997 рр. Це свідчить про значне зниження виходу товарної деревини в процесі рубок догляду за лісом. Згідно чинного законодавства при проведенні проміжних і інших рубок (за виключенням головних) постійні лісокористувачі не оплачують збір за спеціальне використання лісових ресурсів, така заготівля деревної продукції оплачується за

рахунок коштів державного бюджету. Тому лісогосподарським підприємствам вигідніше заготовляти більший обсяг неліквідної деревини шляхом проведення рубок проміжного користування.

Серед ряду моделей подальших трансформаційних перетворень в економіці України, розроблених вітчизняними економістами, заслуговує на увагу модель державного управління, обґрунтована А. Абалкінім і іншими економістами, та модель інноваційна економічного зростання, запропонована А. Гальчинським, В. Гейцем, В. Семиноженком. Зміст цих моделей стосувався проведення в Україні градуалістських поміркованих, поступових ринкових реформ [1; 2]. Зокрема, А. Абалкін і його однодумці розглядали проведення трансформаційних перетворень шляхом поділу економіки на державний і ринковий сектори, припинення приватизації крупних об'єктів, націоналізації цілих галузей народного господарства, захисту внутрішніх ринків, застосування інших ефективних заходів. Модель державного управління виявилась особливо затребуваною відтоді, коли на першому етапі переходу до ринкової економіки відбувся катастрофічний обвал виробництва у всіх його секторах, зокрема і в лісовому господарстві. Він був зумовлений не економічною кризою, а кризою управління, перш за все, на державному рівні через відсутність чіткої політики і стратегії економічного розвитку.

Діюча система лісових відносин в Україні потребувала радикальних змін. Основне питання відносин стосувалося відокремлення лісового господарства від лісової промисловості за прикладом Російської федерації або комплексного ведення лісогосподарської і лісопромислової діяльності на основі принципів самокупності та платності користування землями лісового фонду за досвідом Польщі. Більше десятиріччя продовжувалися дискусії навколо цього питання і лише у 2011 р. частково розпочалися перетворення з удосконалення системи лісових відносин в Україні з орієнтацією переважно на російський варіант. Проте, згідно статей 18 і 26 Лісового кодексу України [7], держлісгоспам надавалося право здійснювати державне управління і контроль у веденні лісового господарства із функціонуванням підприємницької діяльності, тобто ведення рубок головного користування, що означало поєднання в особі лісогосподарського підприємства продавця деревного ресурсу на пні, його покупця та контролера. Ця неузгодженість функцій державного управління законодавчо не усуне-

на до цього часу, хоча ще у 2006 р. був прийнятий Закон України "Про внесення змін до Лісового Кодексу України" [8].

Градуалістські або поступові, помірковані реформи потребують більш тривалого часу для здійснення структурних змін та розбудови ринкових інститутів. Згідно положень моделі економічного зростання приватизацію слід розпочати з малих і середніх підприємств, що дозволить в подальшому створити значний прошарок підприємців і лише за тим провести приватизацію великих державних підприємств.

В економіці, що склалася в Україні на початку її незалежності, при порівняно сприятливій економічній і політичній стабільності за наявності сильного уряду, навіть при недостатній кількості ринкових інститутів, проведення поступових реформ було б більш виправданим і дало б змогу уникнути трансформаційного спаду. При поступовому переході до ринкової економіки, розрахованому не на одне десятиріччя, і збереженні планового механізму та використанні в перехідний період економічних і адміністративних методів управління, можна було б запобігти падінню темпів економічного розвитку та зниженню життєвого рівня населення. Сфера дії планового господарського механізму з роками скорочувалась би у міру появи елементів ринкових відносин.

Багатофункціональне призначення лісів, виконання ними захисних санітарно-оздоровчих, естетичних та інших корисних функцій потребує організації лісового господарства на багатосторонніх економічних та соціальних зв'язках майже з усіма об'єктами і суб'єктами у країні, оскільки ліс відіграє основну роль у створенні необхідного для них навколишнього середовища. Процес планування лісовідтворення, охорони і раціонального використання лісових ресурсів буде існувати при проведенні кожного етапу ринкових реформ у лісогосподарській діяльності, насамперед, через тривалість періоду лісовирощування. Проте економічне і соціальне значення розвитку лісоресурсного потенціалу визначається не тільки об'єднанням цілей і завдань окремих галузей народного господарства щодо використання цього потенціалу в інтересах економіки, але і екологічною роллю лісів у масштабах біосфери. Тому планування в лісовому господарстві набуває загальнодержавного значення, а принцип науковості такого планування стає визначальним [3].

Процес реформування лісоресурсної сфери в Україні через відсутність чіткої стратегії ринкових перетворень і визначеності у етапах

трансформації та отриманні при цьому цільових результатів на кожному з них, значно ускладнювався та відтягувався у термінах виконання. Майже кожний наступний комплекс заходів зі здійснення елементів ринкових реформ проводився за відсутності належних економічних умов з недотриманням розроблених вченими методичних підходів, що негативно позначилося на якості проведених заходів реформування лісоресурсної сфери. Так, лібералізація цін на деревні ресурси, яка повинна була поєднуватися з послідовною антимонопольною політикою, проводилася з порушеннями економічного характеру. Окрім цього, передчасна фінансова стабілізація засвідчила, що не може бути здорових фінансів без здорової економіки. Як свідчить світова практика, фінансова і макроекономічна стабілізація повинні проводитися чи одночасно, чи фінансова стабілізація має проводитися з деяким запізненням від макроекономічної стабілізації [9]. Неврахування цього положення призвело до високих відсоткових ставок, знецінення інвестиційних ресурсів та зменшення обігових коштів підприємств, в тому числі і лісової сфери.

Перехід до елементів ринкової економіки викликав ряд принципових змін у господарському механізмі лісового сектора України. Найважливішою з них є відмова від державної монополії на експорт лісопродукції, зокрема і круглої деревини. У результаті і державні лісгосподарські підприємства, і представники приватного бізнесу отримали можливість виходу на зовнішній ринок. Приватизація підприємств лісопромислового комплексу України, а також інших виробництв, що використовують деревину (вугільна промисловість, будівництво та ін.), яка проводиться на фоні зміни умов господарювання, призвела до значного зниження обсягів їх виробництва. Внаслідок цього різко знизився платоспроможний попит на деревину на внутрішньому ринку. Фінансовий стан лісгосподарських підприємств значною мірою став визначатися можливістю реалізації продукції на зовнішніх ринках [4]. Лісовий ринок України перебуває в стадії формування. На лісгосподарських підприємствах відсутні аналітичні та інформаційні служби, що аналізують стан ринку лісових ресурсів, а це обов'язковий елемент цивілізованого ринку.

ВИСНОВКИ

З переходом до ринкових відносин потрібно вміло орієнтуватися в економіці лісо-

господарського підприємства, ефективно управляти та розпоряджатися виробничими, кадровими, фінансовими і лісовими ресурсами, вміти кваліфіковано моделювати господарську діяльність та запобігати можливим негативним факторам навколишнього середовища. Саме розуміння ринкового середовища, оптимально спланована маркетингова стратегія, ефективне використання всього ресурсного потенціалу може принести лісовим підприємствам очікувані прибутки. Інструментом забезпечення надійної стабілізації економіки лісового підприємства та виведення її на траєкторію сталого зростання є, на нашу думку, комплексне розв'язання проблем ринкових реформ у лісовій сфері, починаючи із законодавчих змін у питанні покупця і продавця лісової продукції та закінчуючи введенням на обмежений період сертифікації лісових продуктів.

Література:

1. Геєць В. Деякі порівняльні ознаки трансформаційних моделей економіки України і Росії / В. Геєць // Економіка України. — 2005. — № 5. — С. 4—17.
2. Інноваційна стратегія українських реформ // [Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П.]. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.
3. Лісове господарство України: проблеми та перспективи / За ред. акад. І.Р. Юхновського. — К.: Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, 2003. — 178 с.
4. Коваль Я.В., Блажкевич Т.П., Волочков В.В. Планування виробництва у лісовому господарстві. — Житомир: ЖНАЕУ, 2011. — 503 с.
5. Бобко А.М. Лісівництво та проблеми лісокористування на засадах сталого розвитку економіки в Україні. — К.: Думка, 2008. — С. 245—254.
6. Коваль Я.В. Як нам реорганізувати лісоресурсну сферу України // Трибуна. — 2007. — № 5/6. — С. 20—23.
7. Лісовий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 17.
8. Закон України "Про внесення змін до лісового кодексу України". — К., 2006. — 7 с.
9. Шульга О.А. Теорія та досвід ринкових трансформацій в аграрному секторі економіки України // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 2, Т. 2 — С. 258—262.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2011 р.